

меженості фінансово-матеріальних можливостей держави і суб'єктів підприємництва, структурних диспропорцій у виробництві, лише акумулювання ресурсів на розв'язанні ключових суспільно значущих проблем, стимулювання інновацій та інвестицій у пріоритетних сферах і виробництвах здатне забезпечити дієвість і повну практичну реалізацію розроблених програм відповідно до регіональних стратегій розвитку [1].

Ключовим етапом у процесі розроблення регіональних стратегій має стати відбір найважливіших проблем для програмного вирішення у рамках пріоритетних напрямів соціально-економічного, науково-технічного розвитку регіону. Це, у свою чергу, вимагає попереднього проведення інвентаризації/ревізії існуючих регіональних стратегій і програм з метою встановлення їх відповідності обраним пріоритетам та фактично досягнутим цільовим результатам.

Стратегічні завдання розвитку регіону мають бути взаємоузгоджені та спрямовані на: забезпечення соціального благополуччя та підвищення добробуту населення регіону; досягнення і забезпечення економічної стабільності регіону, підвищення конкурентоспроможності; забезпечення екологічної рівноваги;

підвищення якості інституційних змін (запровадження європейських стандартів демократії, надання населенню якісних послуг, протидія корупції тощо).

Література

1. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал. – СПб.: «Питер», 2001. – 688 с.
2. Стратегическое управление: регион, город, предприятие / Под ред. Д.С. Львова, А.Г. Гранберга, А.П. Егоршина. – М.: Экономика, 2005. – 255 с.
3. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rada.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку і будівництва України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minregionbud.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/>
6. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради «Модернізація України – наш стратегічний вибір» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sborka.pdf

К.В. ПЕТРЕНКО,
к.е.н., доцент, КНУКІМ

Депресивні території: особливості трактування, формування та класифікація

Стаття присвячена проблемам розвитку депресивних територій. Визначено фактори виникнення регіональної депресивності та складено класифікацію депресивних територій.

Статья посвящается проблемам развития депрессивных территорий. Определены факторы возникновения региональной депрессивности и сформирована классификация депрессивных территорий.

This article is dedicated to the problems of the development of the depressed territories. Identified factors of a regional depressive and classification for depressed areas.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної економіки характеризують ознаки затяжної економічної кризи які поєднують у собі такі первинні явища: падіння обсягів виробництва, деградацію господарської структури, втрату ринків збуту здебільшого обробної промисловості і відповідно звуження ринку продукції високотехнічних виробництв, а також і наслідкові кризові явища, зокрема: фінансова та політична нестабільність, недостатня активність інвестиційних процесів, у тому числі в банківській сфері, скорочення податкової бази та зміни напряму її накопичення в бік центрального апарату, нарощення внутрішнього та зовнішнього державного боргу тощо. Всі ці явища по-

силують асиметрії в економічному та соціально-культурному розвитку як регіонів так і держави в цілому, і надають питанням депресивного розвитку територій нового змісту.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню та узагальненню проблем регіонального розвитку і управління цим процесом присвячені фундаментальні дослідження українських учених, серед яких найбільшою ґрунтовністю відрізняються наукові праці О. Алимova, О. Амоші, С. Бандура, І. Балабанова, М. Барановського, О. Бейдика, А. Бобкової, Ю. Веденіна, Н. Вишнеvської, О. Гейман, В. Гееця, С. Генсирука, Л. Горбач, Б. Данилишина, Л. Дейнеко, М. Долішного, С. Дорогунцова, В. Євдокименка, І. Зоріна, В. Квартальнова, М. Крачичла, Д. Клинового, В. Куценко, В. Кравченка, О. Любіцевої, М. Ляшевської, Т. Максимової, А. Новікової, В. Пили, В. Преображенського, І. Родічкина, А. Степаненка, І. Твердохлебова, М. Чумаченка, Л. Чернюк, М. Фащевського, М. Хвесика, В. Шевчука та ін.

Метою статті є дослідження сутності і факторів виникнення різних типів депресивних територій і узагальнення класифікації депресивних територій.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні внаслідок дії низки об'єктивних та суб'єктивних факторів, таких як світова фінансова криза, «ручне» управління економікою, політична

нестабільність тощо, соціально-економічна диференціація розвитку регіонів в Україні невинно посилюється. Це спричинює виникнення регіональних диспропорцій та призводить до дестабілізації розвитку регіону. Ситуація, що формується в Україні, не лише містить загрози для стабільного розвитку окремих територій, але й погіршує загальну макроекономічну ситуацію. Тому нагальною проблемою, що потребує поетапного розв'язання, є зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та підвищення конкурентоспроможності та інвестиційно-інноваційної активності в проблемних регіонах. Але для цього необхідно визначити особливості створення депресивних територій.

У тлумаченні класиків економічної теорії, таких як Ф. Хайєк, Л. Мизес, «депресія» є завершальним етапом кризових явищ. Цей процес характеризується «пригніченим» станом виробництва та високим рівнем безробіття, який супроводжується кумулятивним процесом, при якому падіння попиту (інвестиційного і споживчого) спричиняє за собою зниження виробництва і веде до зменшення використання ресурсів, що в свою чергу підтримує попит на низькому рівні...» [3]. Багато вчених депресивними вважають саме промислові райони. Так, у дослідженні російських вчених (В. Лексин, О. Швецов та ін.) зазначається, що «к депрессивным относятся территории с достаточно высоким уровнем накопленного экономического потенциала, значительной долей промышленного производства в структуре хозяйства и относительно высоким уровнем квалификации местных трудовых ресурсов, которые в результате низкой конкурентоспособности профильных отраслей попали в глубокий и устойчивый экономический кризис, имеют существенно более высокий уровень безработицы, низкую степень инвестиционной активности и сравнительно низкий среднелюдской уровень бюджетной обеспеченности» [15, 25]. Багато науковців, у тому числі і М.Н. Ляшевська, розглядають старопромислові райони з розвитком видобувної промисловості та старопромислові райони з високим рівнем обробної промисловості як різновид депресивних територій [17]. Такої ж думки дотримуються автори монографії «Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області)» [20]. За їхнім визначенням, «депресивні регіони – це такі просторово-локальні утворення, у яких через економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші причини перестають діяти стимули саморозвитку, а отже, немає підстав розраховувати на самостійний вихід із кризової ситуації» [20, 21]. За тривалістю вони виділяють дореформені і нові депресивні території, за галузевою структурою – старопромислові, аграрно-промислові та добувні. В.Я. Шевчук для означення депресивних територій використовує термін «депресивні територіальні суспільні системи». На його думку, до депресивних відносяться переважно ті території (регіони), в яких в силу дії політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших факторів перестає працювати механізм саморозвитку [21]. Крім того, В. Шевчук розрізняє депресивні території за генезисом і виділяє циклічно-депресивні, структурно-депресивні, функціонально-депресивні та залпово-депресивні території. На думку М. Барановського, показники визначення депресивних терито-

рій крім вище перелічених мають включати також показники фінансової самостійності регіонів, забезпеченості населення товарами і послугами тощо [1]. За визначенням А.М. Новикової, слабorozвиненими є, наприклад, Полісся чи Поділля, а під «депресивними слід розуміти промислово розвинену територію, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України» [18, с. 115]. До таких територій можна віднести перш за все монофункціональні малі міста та промислові вузли, де зосереджені підприємства військово-промислового комплексу, гірничодобувної, вугільної та хімічної промисловості, машинобудування. Зупинка одного чи двох основних виробництв призводить до повної деградації такого міста (чи селища) і його соціальної інфраструктури, браку робочих місць, відсутності джерел наповнення місцевого бюджету.

Ураховуючи зарубіжний досвід та наукові дослідження з проблематики регіонального розвитку та утворення депресивних територій, можна визначити такі фактори регіональної депресивності: 1) зовнішні (циклічність розвитку економіки, глобалізація, тощо); 2) внутрішні (економічні, демографічні, географічні, екологічні, політико-правові, психологічні та інші) [1].

Науковцями також запропонована ціла низка показників, які можуть використовуватися для ідентифікації депресивних територій. Найбільш широкий їх спектр відображений у роботах Ф.Д. Заставного [11], В.Л. Куперштоха та ін. [13], А.М. Новикової [18]. Проведений аналіз ознак та критеріїв депресивності територій показує, що найбільш головними серед показників, які їх характеризують, є валова додана вартість на одну особу, рівень безробіття, доходи населення, душеві показники виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, показники забезпеченості населення товарами і послугами (особливо освітніми та культурними).

Поряд із терміном «депресивна територія» в науковій літературі досить часто використовують ще такі поняття, як «проблемний регіон», «відстала територія», «слаборозвинутий регіон», «кризовий регіон», «реанімаційний регіон» та інші. Чіткого розмежування між ними немає. Одні автори вважають ці терміни синонімами, інші – доводять деякі відмінності між ними.

Наприклад, «слаборозвинутий» регіон, як правило, ототожнюється з класичними аграрними територіями (В. Лексин, О. Швецов), а «депресивні» переважно промислові території (А. Новикова). На думку українських вчених М. Хвесика, Л.Горбач, Н.Вишневської, Т. Максимової, принципово відрізняються депресивні регіони від слабозвинутих та відсталих тим, що при більш низьких соціально-економічних показниках у даний момент, ніж у середньому по країні, в минулому вони були розвиненими, а за деякими виробництвами посідали провідні позиції в країні та мали достатньо високий рівень виробничо-технічного потенціалу, високу частку промисловості, але з часом втратили своє економічне значення [20, 18]. До таких територій можна віднести 30-кілометрову зону, яка постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС.

На думку російської дослідниці І. Тургель, існують два підходи до класифікації проблемних територій – на основі кількісних та

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

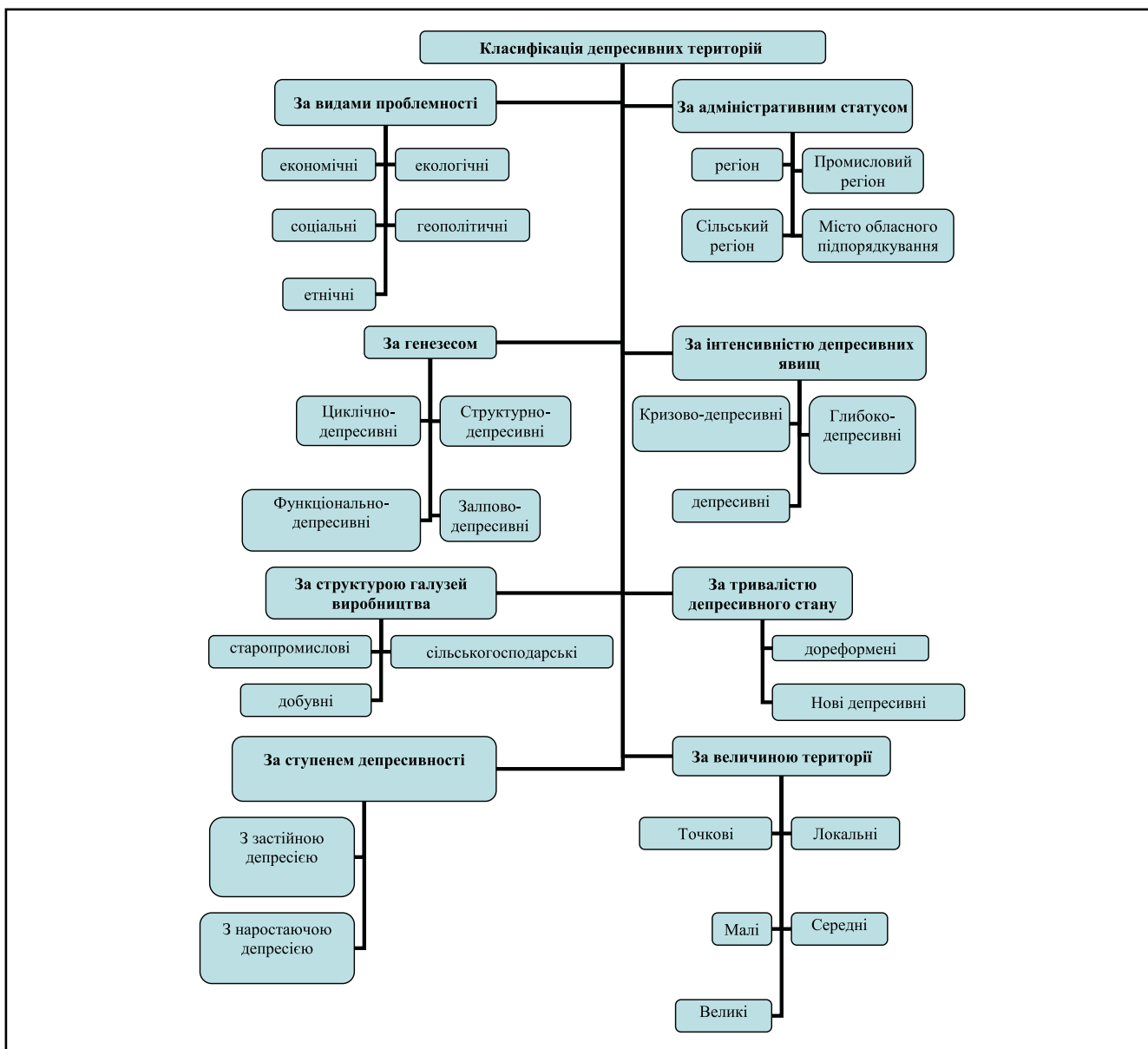
якісних показників. Відповідно до першого підходу вона визначає гостроту кризовості найважливіших проблем, а при другому підході класифікація здійснюється на основі основоположних проблем. Відповідно до своєї класифікації вона виділяє такі типи проблемних територій: кризові, відсталі, депресивні, прикордонні, райони Півночі (для Російської Федерації) [19].

Також заслуговує на увагу твердження, що відсталими вважають ті регіони, занепад яких викликаний географічними (заболоченість, гористість) чи історичними чинниками, а депресивними – ті території, де занепад базових секторів економіки викликаний стагнацією економічних трансформацій. Утім всі ці розмежування досить умовні, і можуть використовуватися в контексті оцінки загальної соціально-економічної ситуації в країні.

Серед українських дослідників типологій депресивних територій першим здійснив В. Коломийчук. Він визначив такі типи депресивних територій:

- адміністративні райони, територія яких постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС;
- адміністративні райони, які сильно забруднені в екологічному відношенні, але головні і дуже потужні депресанти розташовані на суміжних територіях;
- прикордонні адміністративні райони;
- депресивні території у гірській місцевості;
- депресивні райони, територія яких перетворюється у депресивну лійку через надзвичайно слабкий розвиток транспортної мережі, через слабкість розвитку інших елементів опорного каркасу територій [14].

В європейській регіоналістиці для означення територій з негативними тенденціями соціально-економічного розвитку використовують термін «проблемний регіон», який в свою чергу визначається різними аномаліями і не здатний самостійно вирішувати свої економічні, соціальні, демографічні та інші про-

Класифікація депресивних територій

Складено автором з урахуванням досліджень [2; 5; 11; 13; 17; 21]

блеми та реалізувати свій потенціал, а тому вимагає підтримки з боку держави. Хоча при такому підході у складі проблемних регіонів все ж таки розрізняють слаборозвинені та структурно слабкі території. До структурно слабких територій, як правило, відносять: промислові території, сільські території, урбанізовані території, території рибної промисловості [2, с. 36]. У свою чергу, слаборозвинені райони характеризуються як за кількісними, так і за якісними показниками. З одного боку, це величина ВВП на душу населення (не вище 75% від середнього по ЄС), а з іншого – це ті території, масштабність проблем яких виходить на національний чи глобальний рівень. Межі виділених слаборозвинених територій установлюються на п'ять років.

Інші категорії – кризові промислові райони, сільськогосподарські райони, міські території – характеризуються лише кількісними показниками, серед яких високий рівень безробіття, загальне зниження рівня зайнятості, висока частка зайнятих у сільському господарстві тощо. Крім того, визначення критеріїв проблемних регіонів відбувається за принципом зіставлення із загальними показниками по ЄС: наприклад, середній рівень безробіття має бути вищим (понад 110%), ніж по ЄС, частка залучених у сільське господарство в загальній структурі зайнятості має бути принаймні вдвічі вищою, ніж по ЄС.

Існують різні підходи до визначення факторів депресивності (проблемності) регіону. На наш погляд, особливо важливими критеріями, які підтверджують аномалії в розвитку та визначають рівень депресивності регіону, слід вважати такі показники:

- 1) рівень життя населення;
- 2) стан ринку праці;
- 3) промислове чи сільськогосподарське виробництво;
- 4) стан соціальної інфраструктури;
- 5) екологічна ситуація.

На сьогодні поняття «депресивність» по відношенню до регіонів широко використовується як вітчизняними, так і іноземними дослідниками. Однак, за великим рахунком, кількість різноманітних визначень «депресивного регіону чи території» відповідає числу дослідників. Тому з урахуванням існуючих розробок різних дослідників, можна запропонувати наступну узагальнюючу класифікацію депресивних територій (див. рис.).

Висновки

На наш погляд, термін «депресивні регіони» неможливо віднести до класичних визначень вітчизняної географії, економіки чи соціології, це комплексне поняття, яке об'єднує в собі різноманітні чинники виникнення (економічні, соціальні, політичні, екологічні, географічні, історичні та інші), які особливо гостро відчуються в соціокультурній сфері. На нашу думку, депресивність регіону категорія насамперед соціальна, а не економічна. Економічні показники не дають і не можуть дати всієї картини щодо ситуації в регіоні. Адже економіка є лише обслуговуючим фактором для людини. Оскільки для людини насамперед важливим є не умовні гривні на душу населення, що формуються в регіоні, а можливість мати комфортне, безпечне життя для себе і своїх дітей, а це не завжди корелюється з таким показником як ВВП.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що депресивність в кризових умовах України може виникнути де завгодно, тому вона повинна оцінюватись одночасно як в порівнянні з іншими територіями, так і зі своїм власним колишнім станом. Крім цього, локальні депресивні утворення необхідно розглядати як основний об'єкт, що вимагає спеціальної підтримки, а не фіксувати лише великомасштабні проблеми, що не дозволяє результативно застосувати специфічні методи боротьби з депресіями. Для цього необхідно визначити локальний рівень депресії, ресурсні можливості відповідного проблемного району чи території та визначити основні параметри погіршення ситуації. Чітке визначення регіонів з різними рівнями депресивності буде сприяти розробці загальнодержавних заходів для їх відродження.

Література

1. Барановський М.О. Депресивні території: сутність поняття, особливості розвитку, підходи до типології / М.О. Барановський // Український географічний журнал. – 2007. – №3. – С. 26–30.
2. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: Монографія / М.О. Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.
3. Бенар І., Колли Ж.К. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология / Пер. с фр. – М.: Международные отношения, 1994. – Т. 1. – С. 566.
4. Герасимчук З.В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики): автореферат дис. На здобуття наук. ступеня докт. екон. Наук: спец.08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / З.В. Герасимчук. – Львів, ІРГД НАН України, 2002. – 52 с.
5. Грандберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – 3-е изд. – М.: ГУВШЭ, 2003. – 495 с.
6. Данилишин Б.М., Клиновий Д.В., Пепа Т.В. Развитие продуктивных сил і регіональна економіка: Навчальний посібник / За наук. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект – Поліграф», 2007. – С. 511–512 (688 с.).
7. Долішний М.І. Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. акад. НАНУ М. І. Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003. – 503 с.
8. Зайцева Л.М. Регіональне управління: Навч. посіб. / Л.М. Зайцева, С.М. Серьогін, Н.Й. Коніщева та ін.; За ред. Л.М. Зайцевої. – Дніпропетровськ: ДФ УАДУ, 2000. – 240 с.
9. Закон Російської Федерації «Об основах федеральной поддержки депрессивных территорий Российской Федерации». – www.akdi.ru
10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. №2850-IV / Електронна повнотекстова інформаційно-пошукова система «Нормативні акти України».
11. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози // Географія та основи економіки у школі. – №6, 2004. – С. 24–29.
12. Збаразук О.В. Організаційно-правові засади підтримки депресивних територій в Україні. // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 2 (26). – С. 244–249.

13. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольницер М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология. – №2, 1996. – С. 3–33.

14. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району: теорія, методологія, практики / В.С. Коломийчук. – Тернопіль, 1998. – 313 с.

15. Лексин В., Швецов А. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Ст. 8. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения // Российский экономический журнал. – №2001. – С. 35–63.

16. Лексин В., Грицюк Т.В., Лексин А.В. Регион как объект анализа и государственного управления // Региональная экономика: теория и практика. – №3, 2005. – С. 19–25.

17. Ляшевская М.Н. Проблемы выделения депрессивных территорий России // Вестник Московск. универс. Серия: география. – 1994. – С. 16–19.

18. Новикова А.М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України // Стратегічна панорама. – №3–4, 2000. – С. 115.

19. Тургель И.Д. Локальная асимметрия регионального развития: содержание, оценка, социально-экономические последствия. – [электронный ресурс]: режим доступа: www.ecsocman.edu.ru/data/771/668/1219/O12_Turgel_1.pdf

20. Хвесик М.А., Горбач Л.М., Вишнеvsька Н.В., Хвесик Ю.М. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 376 с.

21. Шевчук Я.В. Механізм санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики. – Львів, 2004. – 63 с.

О.В. ВЕЛИЧКО,

к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств регіону: використання та відтворення

Проведено аналіз рівня використання виробничих ресурсів та обґрунтовано пропозиції щодо покращення відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Полтавської області.

Ключові слова: ресурсний потенціал, ресурсне забезпечення, ефективність, використання, відтворення.

Проведен анализ уровня использования производственных ресурсов и обоснованы предложения относительно улучшения воспроизводства ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Полтавской области.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, ресурсное обеспечение, эффективность, использование, воспроизводство.

The author in the article conducted the analysis of level of production resources usage and grounded suggestions of the improvement of resource potential regeneration of agricultural enterprises of the Poltava region.

Keywords: resource potential, resource providing, efficiency, use, recreation.

Постановка проблеми. Вагомою проблемою нинішнього етапу розвитку економіки України є пошук напрямів ефективного використання та відтворення наявного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, необхідного для виробництва визначеної кількості аграрної продукції. В період трансформації економічних відносин в аграрній сфері провідне місце посідає ресурсне забезпечення сільськогосподарських підприємств, зокрема забезпеченість аграрних товаровиробників земельними ресурсами, трудовими ресурсами і основними ви-

робничими засобами. Від рівня забезпеченості сільськогосподарських підприємств ресурсним потенціалом залежать результати їх виробничої діяльності. Таким чином, виникає гостра потреба у вивченні основних тенденцій ресурсного забезпечення аграрного виробництва та розробки відповідних пропозицій щодо покращення ситуації в галузі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Визначний вклад у дослідження проблеми ресурсного забезпечення сільського господарства зробили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, зокрема – В.Я. Амбросов, С.І. Мельник, В.І. Перебийніс, П.Т. Саблук, Г.М. Підлісецький, М.М. Федоров, В.Й. Шиян, Ф. Голлоп, Д. Йоргенсон, К. Фуглі та інші. Разом із тим, незважаючи на низку публікацій, дослідження особливостей відтворення та раціонального використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств надалі залишається актуальним.

Метою статті є аналіз рівня використання виробничих ресурсів і розробка пропозицій щодо покращення відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств регіону.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал з точки зору економічної теорії можна охарактеризувати як матеріальну умову для відтворення земельних, трудових та матеріально-технічних ресурсів та як сукупність збалансованих факторів для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств незалежно від форми власності. У свою чергу, саме зростання виробництва та підвищення його ефективності визначаються кількістю, якістю та рівнем використання головних ресурсів сільськогосподарських підприємств – землі, праці, засобів. Якщо в інших галузях народного господарства можливі заміни одних